עין משפט נר מצוה

נא א מיי' פ"ו מהל' ערכין הל"א:
נב ב מיי' פי"א מהל' בכורים הל"ו טוש"ע יו"ד סי' שה סעי' ד:
נג ג מיי' שם הל"ו טוש"ע שם סעי' ז:
נד ד מיי' שם הל' ח טוש"ע שם סעיף ח:
ה [מיי' פ"ג מהל' מעשה הקרבנות הלכה טו]:
נה ו מיי' פ"ב מהל' נחלות הלכה א ח טוש"ע חו"מ סי' רעח סעי' א:
נו ז מיי' שם פ"ג הלכה ד טוש"ע שם סעי' ו:
נז ח מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעי' ג:

רבינו גרשום

כללי ופרטי גבי בכור אמר רבינא סברי לה כדאמרי במערבא כל מקום כו': אימא לא הקדשות נפדין בכל אלו בעבדים ובקרקעות ובשטרות משום דכתיב בהקדשות כסף דכתיב ונתן את הכסף וקם לו: תנינא להא. במתניתא דאם רצה הכהן ליתן לו דרשאי כדקתני בברייתא נטלן והחזירן לו רשאי אלמא דהלכה היא כן דרשאי: נתנו לה' סלעין לעשרה כהנים לכל חד חצי סלע בבת אחת יצא שהרי נתן ה' סלעים כולן: ר' טרפון כהן היה: אף קיים הלכה זו. שגילה לכל דהלכה כן דרשאי להחזיר: חזייה להההוא גברא. דיהב ה' סלעין לרבי חנינא כהן היה: והוה קא אזיל ההוא גברא ואתי. כלומר שהיה רוצה שיחזירם לו ר' חנינא: א"ל. ר' חנינא חרינא בדעתך דלא גמרת בדעתך ויהבת לי מידעם אלא ע"מ שאחזירם לך הילכך אם אחזירם לך לא הוי בנך פדוי ואיני רשאי להחזירם לך הואיל ולא גמרת בדעתך שיהו שלי אלא אתפסם לי ויהא בנך פדוי: המפריש פדיון בנו ואבד. קודם שבא ליד כהן חייב באחריותו שנאמר באדם ובבהמה יהיה לך אך פדה תפדה וגו' כלומר אימתי יהיה לך שלך בזמן שפדה תפדה מיד ליד: מנא לן. דחייב באחריותו: אתיא ערך ערך מערכין. כתיב הכא ופדויו מבן חדש תפדה בערכך וכתיב ערכך בערכין מה בערכין חייב באחריותו דקאמר ערך עלי אף בכור חייב באחריותו: מה עולת ראייה חייב באחריותה. דאע"ג דאפריש חייב באחריותו דלא מצי אתי לעזרה אי לא מייתי אף פדיון נמי חייב באחריותו: קרא לקרא. כלומר כיון דגמרינן לה במתניתין מקרא מיהיה לך אך פדה תפדה אמאי איכא לריש לקיש ור' יוחנן למילף מקרא אחרינא: אתיא ערך ערך מערכין. מה להלן יורשין חייבין כדתנן במסכת ערכין האומר ערכו של פלוני עלי מת הנודר יתנו היורשים אף הכא גבי בכור היכא דמת אחר שלשים יורשין חייבין ליתן: מה להלן. בעולה יורשין חייבין כדתנן האשה שהביאה חטאתה ומתה יביאו יורשין עולתה אף כאן יורשין חייבין: ואינו נוטל. פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביו: כגון שמת אחי אביו בלא בנים לאחר מיתת אביו כיון שאביו היה ראוי לירשו ומת הוא קודם ולא היה מוחזק בהן בנכסי אחיו אין הבכור נוטל פי שנים בהן: ולא האשה בכתובתה.

תוספות

אמר עולא דבר תורה בנו פדוי לכשיתן. לכאורה משמע כר"ש הנושא (כתובות דף קב:) דליתא לדעולא אלא לר"ש לקיש ויש [ט]ליישב דליתא אפי' לר' יוחנן: **אבל** חכמים אומרים אין בנו פדוי. תימה דמתני' [יב] נמי קתני חייב ליתן לו ובנו אינו פדוי ויש לדחות [יג] [ס]דלאמר אינו פדוי עד שיתן לו ואתי מתניתין לאשמועי' דאפילו זקפם עליו במלוה לא הוה כאילו קבלם הכהן וחזר והלוה לו ואם מחלם הכהן אינו פדוי עד שיתן:

אמר ליה לא גמרת ויהבת מידעם ביש עבדת. ויש לפרש מידעם לשון מאומה דמתרגמינן מידעם כלומר לא גמרת ויהבת מידעם ועוד יש לפרש כן מידעם ביש עבדת כלומר דבר רע עבדת [יד] דמתרגמי' דבר רע (מלכים ב ד) כל מידעם ביש ויש ספרים דלא כתוב בהו עבדת אלא מידעם ביש ותו לא כלומר דבר רע הוא [טו] כלומר דין עסק ביש:

הלכך אין בנו פדוי. תימה מ"ש ממתנה על מנת להחזיר דאמרינן בפ"ק דקדושין (דף ו:) דבנו פדוי דמסיק בכולהו קני [טז] וי"ל דהכא רבי חנינא לא היה רוצה לזכות אלא במתנה גמורה דאמרינן התם לעשות [יז] מפני שנראה ככהן המסייע בבית הגרנות כדנפקא לן לעיל בפ' עד כמה (דף כו:) משום שנאמר שחתם (את) ברית הלוי ואע"פ שאותו שתם נתן לו [יח] כפירש על מנת שיחזירו לו [כיון] דאיכא היכירא למילתא ואין זה דברים שבלב כמו זבין ולא איצטריכא ליה לזוזי בפ' אלמנה (כתובות דף צז.) ומיהו קשה תימה דכיון שהיו ר' טרפון ור' חנינא מחזירין כל שעה נמצאו משמיטים ברית הלוי שיפסידו שאר כהנים שלא יתנו אלא להם מפני שהם רגילים להחזיר וי"ל [יט] שאין הנותן יודע בשעה שנותן אם יחזירו לו ולא קרינא ביה שחתם ברית הלוי [כ] דמה לנו במה שיחזיר לו אח"כ וגם שמא לא היו מחזירין אלא לעניים ולא לאותם שהיו דומים להם לעשירים:

ולא בראוי כבמוחזק ולא האשה בכתובתה. כפ' יש נוחלין (ב"ב דף קכה:) פסקינן הלכתא דאין הבכור נוטל פי שנים במלוה בין שגבו [כא] מעות בין שלא גבו מעות ומתוך כך נראה דאינו גובה כתובה במלוה כדתנן הכא [כב] אין לה בראוי [ע]אבל רבי פירש דאע"פ שהורע כח הבעל והבכור לענין מלוה דחשבינן ליה לגבייהו ראוי לגבי כתובת אשה מיהא חשיבא מוחזקת ואשה גובה כתובתה ממלוה כדתנן בכתובות בהכותב (דף פד.) מי שמת והניח אשה וב"ח ויורשים והיו לו מלוה ופקדון ביד אחרים ר"ע אומר יתנו לכושל שבהן ר"ע אומר יתנן ליורשים שכולם צריכין שבועה ואין היורשין צריכין שבועה אלמא אפילו לר"ע אם לא שצריכה שבועה היתה [כג] גובה אבל לפי שצריכה שבועה גובין היורשין ושוב לא תגבה האשה מהן דהוו להו מטלטלי דיתמי דלא משתעבדי ואם גבו קרקע כתובת אביהם היא חוזרת וגובה אותם מהם בשבועה כדין בעל חוב או אם פטרה מן השבועה גובה [כד] [פ]מלוה ולא משום דלדידהו הוי מלוה ראוי דהא לא מישתמיט התם שום תנא להעמידה כרבי דוקא אלא משמע דליכא מאן דפליגי אלא כ"ע בין לרבי בין לרבנן אית להו דמלוה מוחזקת היא לגבי כתובת אלמנה ואפילו לרבנן [כה] דאמרי מטלטלי לא משתעבדי לכתובה כלל אפילו מחיים נראה מתוך המשנה זו דהכותב שהם מודים [צ]דמלוין דיתמי משתעבדי לכתובה דהא ליכא למימר דר"מ היא ולהכי אית ליה להאי משנה דשייכא כתובת אשה במלוה אע"ג דהוי מטלטלי דיתמי חדא שר"ת מפרש שאפילו לר' מאיר מטלטלי דיתמי לא משתעבדי לכתובה אלא מטלטלי דידיה דוקא דעליה קאי בפרק האשה שנפלו (כתובות דף פא: ושם ד"ה ר"מ) דלא [כו] מסתברא שיפה ר"מ כתובה לגבות ממטלטלי דיתמי טפי מבעל חוב איפכא מדרבנן שמגרעים כחה יותר מבעל חוב שלא לגבות ממטלטלי אפי' מיניה כדמשמע בפרק האומר בקדושין (דף סה:) גבי שנים שבאו ממה"י ואשה וחבילה עמהם כו' והיא לגבי ממטלטלי דנפלו קמי יבם ממתני' דהאשה שנפלו (כתובות ד' פ:) היינו משום דיבם במקום בעל קאי וחשיב כהכי כמו מיניה כיון דאגידה ביה מחמת נשואי הבעל ונראה דברי ר"ת דלא"כ שיהא יפה [כז] מיניה מנלן לרבנן דר"מ דלא משתעבדי מטלטלי לכתובה אפילו מיניה ועוד דא"כ איך יתנו ליורשים שכולם צריכין שבועה ולא היורשים גם כשיתנו ליורשין תגבה האשה מהם כיון שאמר דמטלטלי דיתמי משתעבדי לכתובה סבירא ליה ועוד תימה כתובת אשה אבל ב"ח מאי איכא למימר הא לא אשכחן תנא דלית ליה דמטלטלי דיתמי משתעבדי לב"ח אלא על כרחין משום דמלוה איתה ביד היורשין יפה כח אשה וב"ח טפי ממטלטלי שהם ביד היתומים ותרי תנאי אומרי בכתובה לא שייכי הכא דלפרישית בסוף האשה שנפלו (שם דף פב.) דהא חומרא דר' מאיר איתה כאן כדפרישית דהוציא והמלוה ביד אחרים לא הויא [כח] דיתמי [ק]ליתמי מטלטלין [כט] ואם כן [ל] חומרא דרבי נתן

גמרא

ולא [א]הקדשות בכל אלו: כתב לכהן שהוא חייב לו חמשה סלעים חייב ליתן לו כו': [א]אמר עולא דבר תורה בנו פדוי [לכשיתן] (א) מ"ט אין בנו פדוי גזירה שמא יאמרו פודין בשטר [ב] תני תנא קמיה דרב נחמן בנו פדוי לכשיתן א"ל רב נחמן זו דברי רבי יוסי ברבי יהודה סתימתא ואמרי לה זו דברי רבי אלעזר ברבי שמעון סתימתא אבל חכמים אומרים אין בנו פדוי [ג]והלכתא אין בנו פדוי: לפיכך אם רצה הכהן ליתן לו במתנה רשאי: תנינא להא דת"ר [ד]נתנו לעשרה כהנים בבת אחת יצא בזה אחר זה יצא נטלו [ג] והחזירו לו יצא וכך היה מנהגו של רבי טרפון שהיה נוטל ומחזיר וכששמעו חכמים בדבר אמרו קיים זה הלכה זו ותו לא אלא קיים זה אף הלכה זו רבי חנינא הוה רגיל ושקיל ומהדר חזייה להוא גברא דהוה קא אזיל ואתי קמיה אמר ליה לא גמרת ויהיבת מידעם [ד]ביש [ה]הילכך אין (ב) בנו פדוי: המפריש פדיון בנו ואבד חייב באחריותו: מנלן א"ר שמעון בן לקיש אתיא [1] ערך [2] ערך מערכין רב דימי א"ר יונתן [3] וכל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם ויליף [4] ריקם מעולת ראייה מה עולת ראייה חייב באחריותו אף פדיון הבן חייב באחריותו מתקיף לה רב פפא קרא לקרא אלא א"ר פפא הא כדקתני טעמא [5] יהיה לך אך פדה תפדה וכי איתמר דריש לקיש ארישא איתמר [ו]מת לאחר שלשים יום אע"פ שלא נתן יתן מנא לן א"ר שמעון בן לקיש אתיא ערך ערך מערכין רב דימי א"ר יונתן וכל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם מה להלן [ו]יורשין חייבין אף כאן יורשין חייבין: **מתני'** [ז][ז]הבכור נוטל פי שנים בנכסי האב ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם ואינו נוטל (ג) [ח]בשבח ולא [ח][ח]בראוי כבמוחזק ולא

רש"י

ולא הקדשות. נפדין בכל אלו בעבדים שטרות וקרקעות. והתם נפקא לן מקראי בתורת כהנים[ו] בפרשת ערכין: **שמא יאמרו פודין בשטרות.** אפי' אין נותנין כלום אי נמי בשטר שיש לו על חבירו: **בנו פדוי לכשיתן.** שהרי נתן הפדיון: **בבת אחת.** שהניח לפני כולן חמש סלעים והלך לו: **בזה אחר זה.** [ג] ולכהן אחר[ח] הכי תניא ליה בתוספתא[ט]. יצא: **נטלן.** הכהן והחזירן לו יצא: **ר' טרפון.** כהן היה: **ר' חנינא.** כהן היה: **אזיל** ד](ד) **ויתיב קמיה.** כדי שיראנו מהלך ובא לפניו ויחזיר לו חמש סלעים שנתן בנו[י]: **א"ל לא גמרת** [ה] **ונסב.** נתינה גמורה אלא כדי שאחזירם לך: **מידעם ביש עבדת.** דבר רע עשית הלכך אין בנך פדוי אם אחזירם לך. לשון אחר אפילו לא אחזירם אין בנך פדוי: **מנלן.** דחייב באחריותו. ואע"ג דקא נסיב קרא במתניתין קבעי מנלן ולקמן פריך ליה רב פפא: **אתיא ערך.** כתיב הכא בבכור (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה בערכך מה ערכין חייב באחריותן עד שיבאו לידי גזבר כדאמר בפרק בתרא דשחיטת חולין (דף קלט.) ונתן את הערכך ביום ההוא וגו' (ויקרא כז) חולין הן בידך עד שיבאו לידי גזבר: מה עולת ראייה חייב באחריותה. דהא חובה היא עליה דלא גרעה [ז] היא מנדר שאם מתה או נגנבה חייב באחריותה דכמאן דטעין ליה אכתפיה דמי ועוד דכתיב (שמות כג) לא יראו פני ריקם ואם מתה או נגנבה ולא פרע ליה איסתכח דאיתחזי ריקם בעזרה אבל מלא יראו [ח](ה) דבכור לא הוה שמעינן דההוא לאו פנים ממש קאמר דהא לאו בעזרה מייתי לה דלכהן יהיב ליה והוה אמינא בהפרשה סגיא ליה: **קרא לקרא.** קרא צריך לאיתויי לסיועי לקרא הא תנא דמתניתין קרא אחרינא קנסיב לה: **מנלן.** דחייב לתת לאחר מיתה: **ערך ערך מערכין.** דאמר במסכת ערכין (דף כ.) אמר ערכי עלי ומת יתנו היורשים אמר ערך פלוני עלי ומת על הנודר ליתן ומקרא יליף (במסכת ערכין)[כ] ובתורת כהנים[ל] יכול אם אמר ערך פלוני עלי ומת יהא פטור ת"ל יעריכנו אפילו מת. והכי נמי כי מת לאחר ל' נתחייב האב בפדיונו: **מה.** עולת ראייה יורשין חייבין [ט] דעולת חובה היא ה"נ כי מת לאחר ל' נתחייב האב בפדיונו וגבי עולת חובה תנן[מ] האשה שהביאה חטאתה ומתה יביאו יורשין עולתה: **אף כאן יורשין חייבים.** לאחר מיתת האב והבן דהוו מחוייבים ומתו: **מתני' בנכסי האם.** נכסי מלוג: **בשבח.** אם השביחו נכסים לאחר מיתת האב קודם שחלקו אין הבכור נוטל פי שנים בשבח אלא שמין (ו) [י] מה שהיו שוין בשעת מיתת אביהן והבכור שנטל ב' חלקים בקרקעות יתן מעות [יא] לפי ששוה שבח חלק השני שנטל בשביל הבכורה ואותן מעות יחלקו בין כולם: **בראוי.** בנכסים שלא היה אביהן מוחזק בשעת מיתתו אבל ראויין היו ליפול לו בירושה ונפלו להן לאחר זמן אין הבכור נוטל (ז) פי שנים בהן: ולא

מסורת הש"ס

א) [כתובות קב.], ב) ולפי גירסת רש"י ותוס' גרסינן כיש עבדת, ג) [לעיל מט.], ד) [ב"ב קכג:], ה) [ב"ב קכג. קיט. קכג. קכה:], ו) [בחוקותי פרק יא], ז) [וע' היטב רש"י קדושין ח. ד"ה שטר אין פודין וכו'], ח) נ"ל אחד ל"ק, ט) [בכורות פ"ו ה"ד], י) נ"ל לפדיון בנו, כ) [רש"ש מח"ן], ל) [שם פרשה ג], מ) [קינים פ"ג], נ) [עיין תוס' [קדושין] [כתובות] מה שיש ליישבו], ס) דאפשר דר"נ ס"ל הא דתני במתניתין אינו פדוי היינו עד שיתן לו ל"ק, ע) נ"א אבל שם פירשנו דלא ע"פ כו' ל"ק, פ) ממלוה שהוא ביד אחרים ואין לומר דהכותב כרבי אליעזר אבל לרבנן הוי מלוה ראוי דהא וכו' ל"ק, צ) [נ"ל דמלוה], ק) כמו מיניה מנלן לרבנן דר"מ ל"ק, ר) גירסת ל"ק דיתמי וחומרא דר"נ, ש) ולפ"ז כאן חומרא דרש"א.

◆

תורה אור השלם

1. וּפְדוּיָו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא: במדבר יח טז
2. וְחִשַּׁב לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיְיָ: במדבר כז כג
3. וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: שמות לד כ
4. אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: שמות כג טו
5. כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל בָּשָׂר אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ לַיְיָ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה לָּךְ אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה: במדבר יח טו

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' ומ"ט אין כו': (ב) שם הילכך אין בנך פדוי: (ג) שם במשנה ואינו נוטל פי שנים בשבח: (ד) רש"י ד"ה אזיל ואתי קמיה וכו' שנתן לו בעד בנו: (ה) ד"ה מה עולת וכו' אבל מלא יראו פני ריקם דבכור: (ו) ד"ה בשבח וכו' אלא שמין את הנכסים מה שהיו שוין: (ז) ד"ה בראוי וכו' נוטל בהן פי שנים הס"ד:

◆

מוסף רש"י

שמא יאמרו פודין בשטר. כשטרי חוב שיש לו על אחר ומסרו לכהן בפדיונו, דאתי למימר מה לי הא שטרא ומה לי הא שטרא, ואנן תנן אין פודין לא בעבדים ולא בשטרות ולא בקרקעות (כתובות קב.).

◆

שיטה מקובצת

א] בשטר וכן אמר רב ששת בנו פדוי לכשיתן תני: ב] נטלו והחזירן לו: ג] זה שחלק להן הס"ד ומה"ד נטלן והשאר נמחק: ד] אזיל ואתא קמיה: ה] גמרת ויהבת נהינה: ו] אחזירם לך ל"א: ז] גרעה מנדר דתנן מת או נגנב חייב באחריותו דכמאן: ח] יראו פני דבכור: ט] חייבין דהוכחה היא וגבי עולת כו' והשאר נמחק: י] שמין את הנכסים מה היו שוין: יא] מעות כמה שוה: יב] דמתני' היא דקתני חייב: יג] להחזיר דה"א אין בנו פדוי דקתני היינו עד: יד] כדתרגמי' כל דבר:

טו] הוא כמו דין: טז] קני לבר מקידושין וכ"ש זה האיש שלא התנה אלא שבלבו היה שיחזיר לו: יז] לעשות כן מפני: יח] לו ולא פירש על מנת כו' לו מכל מקום איכא היכירא: יט] וי"ל כיון שאין: כ] הלוי ולאחר שהוליך לדרכו ואינו עושה כמצפה שיחזיר לו מה לנו: כא] שגבו קרקע בין שגבו מעות ומתוך כך בין לא בראוי: כב] נגבה אותם מהן: כג] הכא דאין לה בראוי ראשה אינה גובה: כד] גובה כמלוה שביד אחרים אפילו לר' עקיבא ודלא כאבא שאול כן איכא מרים ואין לומר דמתני' דהכותב אתיא כר' דמשיב מלוה מוחזק בפ' יש נוחלין אבל לרבנן לא משום: כה] לרבנן דר' מאיר: כו] מסתבר שמיפה ר' מאיר כח כתובה: כז] יפה כח מיניה: כח] יבם כמו מיניה: כט] כן אין כאן חומרא דר"מ וגם חומרא דר' נתן: